

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ СВОБОДИ СОВІСТІ

Свобода религии и другие права человека немусульманских меньшинств в Турции и мусульманского меньшинства во Фракии (Восточная Греция). Резолюция ПАСЕ 1704 (2010) 1, принятая Ассамблеей 27 января 2010 года.

1. Совет Европы стремится укреплять взаимную терпимость, с тем чтобы способствовать мирному существованию религий. Совет Европы всегда подчеркивал, что религиозные верования и традиции образуют целое измерение культуры, признавая, что знание религии играет важную роль во взаимном понимании и уважении.

2. Межкультурный диалог, в том числе в его межконфессиональном измерении, является средством превращения многообразия европейских культур в источник взаимного обогащения. Как отметил недавно Комиссар Совета Европы по правам человека: "Существование [в стране] групп меньшинств, будь то национальные, религиозные или лингвистические меньшинства, следует рассматривать как важный фактор не разделения, а обогащения общества".

3. Плюрализм, терпимость и дух открытости являются краеугольными камнями культурного и религиозного многообразия. Они должны подкрепляться различными инициативами, особенно со стороны правительств и гражданского общества государств-членов.

4. Парламентская ассамблея сознает, что в силу исторических обстоятельств, вопрос религиозных меньшинств в Греции и Турции является весьма болезненным. Она отмечает, что содержание двусторонних отношений между Грецией и Турцией в течение XX века в значительной степени предопределялись отношением к соответствующим меньшинствам.

5. Ассамблея подчеркивает, что лица, принадлежащие к соответствующим религиозным меньшинствам, в обоих случаях являются гражданами стран, в которых они проживают. По историческим причинам обе стороны регулярно ссылаются на принцип взаимности. И хотя Греция и Турция, являясь "исторической родиной" лиц, принадлежащих к религиозным меньшинствам в соседней стране, могут полагать, что несут за этих лиц определенную ответственность, в первую очередь и главным образом ответственность за собственных граждан несут те страны, где проживают меньшинства, в том числе лица, принадлежащие к соответствующим религиозным меньшинствам.

6. Ассамблея подчеркивает, что Европейский суд по правам человека определил по делу "Апостолиди и другие против Турции", что Конвенция выходит за рамки простого провозглашения взаимности в отношениях между участвующими в ней государствами.

7. Тем не менее, опираясь на Статью 45 Лозаннского договора и ссылаясь на принцип "взаимности" в его негативной интерпретации, и Греция, и Турция иногда ставят под сомнение некоторые права своих граждан, принадлежащих к меньшинствам, защищаемым данным договором.

8. Ассамблея полагает, что регулярные ссылки этих государств на принцип взаимности как основание для отказа в обеспечении прав, гарантированных соответствующим меньшинствам Лозаннским договором, является анахронизмом и сегодня, в начале XXI века, может угрожать национальному единству обеих стран.

9. Ассамблея призывает Грецию и Турцию относиться ко всем своим гражданам без дискриминации, независимо от того, как относится к своим гражданам соседнее государство. Она также призывает их в полном объеме соблюдать общие принципы, касающиеся прав национальных меньшинств, сформированные судебной практикой Европейского суда по правам человека и применяемые независимо от ратификации Рамочной конвенции о защите национальных меньшинств (СЕД № 157) и Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств (СЕД № 148).

10. В целом Ассамблея полностью разделяет позицию Комиссара по правам человека, которым отметил, что "свобода этнического самоопределения является

одним из важнейших принципов, на которых должны стоять демократические плюралистические общества, и которые должны эффективно применяться в отношении всех групп меньшинств, будь то национальные, религиозные или лингвистические меньшинства", а проявление такой свободы не должно идти вразрез с принципом национального единства.

11. Ассамблея разделяет озабоченность Комиссара по поводу необходимости создания условий для того, чтобы отразить многообразие и существование групп меньшинств.

12. Ассамблея отмечает, что и Греция, и Турция в последнее время демонстрируют более полное понимание особенностей, присущих меньшинствам, о которых говорится в настоящей резолюции. Ассамблея приветствует новый уровень осознания этой проблемы властями обеих стран, о чем свидетельствует их готовность найти адекватные решения и устранить трудности, с которыми сталкиваются представители этих меньшинств.

13. По обеим сторонам границы предприняты шаги по улучшению положения этих меньшинств. Ассамблея также приветствует недавние события, включая исторический визит в Турцию премьер-министра Греции в январе 2008 года и его встречу со своим турецким коллегой, что стало проявлением конструктивного подхода и взаимоуважения.

14. Однако некоторые вопросы по-прежнему остаются нерешенными и требуют, чтобы оба государства продолжали усилия, которые не смогут увенчаться успехом без открытого и конструктивного диалога с представителями соответствующих меньшинств.

15. Ассамблея призывает власти обеих стран сделать все возможное для того, чтобы изменить восприятие народом представителей этих меньшинств, которых в собственной стране иногда считают иностранцами. Жизненно важно, чтобы представители большинства и представители меньшинств понимали и ощущали, что последние являются полноправными гражданами той страны, где они живут.

16. Ассамблея также призывает обе страны подписать/или ратифицировать Рамочную конвенцию о защите национальных меньшинств. Ратификация Европейской хартией национальных языков или языков меньшинств также свидетельствовала бы о понимании и признании культурных особенностей.

17. Греция и Турция также должны понять исключительную важность образования представителей меньшинств. Правительствам следует обеспечить, чтобы преподавание в школах для представителей меньшинств осуществлялось на высоком уровне и позволяло детям, относящимся к меньшинствам, в полной мере интегрироваться в национальную общность, сохраняя при этом культурную самобытность.

18. В частности, в отношении Греции Ассамблея призывает греческие власти:

18.1 оказать надлежащую поддержку школам для представителей меньшинств, с тем, чтобы они были в состоянии обеспечивать качественное обучение, в частности выпустить давно ожидаемые учебники для школ меньшинств, которые были обновлены в 1997 году в рамках, финансируемого Европейским союзом, проекта, а также рассмотреть возможность создания для детей представителей меньшинств несколько новых полных средних школ;

18.2 гарантировать, чтобы специальная педагогическая академия в Салониках (ЕРАТН) обеспечивала качественное образование как на греческом, так и на турецком языках, с тем чтобы дать надлежащую подготовку будущим учителям, которым предстоит работать в школах для мусульманского меньшинства во Фракии;

18.3 обеспечить на длительную перспективу поддержку, включая финансирование, инициатив, направленных на улучшение понимания между представителями мусульманского меньшинства и большинства, а также на повышение уровня владения представителями этого меньшинства греческим языком, в частности программы "Образование для мусульманских детей", поскольку образование является одним из факторов интеграции и взаимопонимания;

18.4 в полном объеме соблюдать закон № 3647 от февраля 2008 года, положения которого должны позволить в значительной степени урегулировать проблемы, ожидающие своего решения уже в течение нескольких десятилетий и связанные с правовым статусом "вафков" (фонды мусульманского меньшинства);

18.5 разрешить мусульманскому меньшинству свободно выбирать своих муфтиев как чисто религиозных лидеров (то есть, без каких либо судебных полномочий) путем выборов или назначения, отказавшихся, таким образом, от применения шариатского права, что порождает серьезные проблемы совместимости с Европейской конвенцией о правах человека, в соответствии с рекомендациями Комиссара по правам человека;

18.6 не допускать каких-либо попыток насильственного отнесения отдельных лиц или групп лиц к определенной категории даже при посредничестве представителей других групп внутри соответствующего меньшинства, действуя при этом в духе Статьи 3 Рамочной конвенции о защите национальных меньшинств;

18.7 продолжать развивать экономику и инфраструктуру Фракии, в частности изучить возможности использования программ Европейского союза для создания в этом регионе зон сельскохозяйственного развития или зон свободной торговли;

18.8 как можно скорее вынести решения по делам лиц, которые все еще лишены своего греческого гражданства на основании Статьи 19 Кодекса о гражданстве (в настоящее время эта статья отменена), включая лиц, которые потеряли гражданство на основании указанной статьи, хотя они уже не проживают в Греции;

18.9 в полном объеме исполнять решения Европейского суда по правам человека относительно свободы религии и объединения, в частности в связи с названиями ассоциаций, а также разрешить ассоциациям использовать в своих названиях, если они того пожелают, прилагательное "турецкий";

18.10 в полной мере и оперативно применять законодательство 2008 года в отношении приема представителей мусульманского меньшинства на государственную службу по установленным квотам;

18.11 стимулировать разработку в средствах массовой информации этического кодекса в отношении религиозных меньшинств, учитывая ту важную роль, которую СМИ могут играть в формировании восприятия этих меньшинств большинством, и наказывать за любые подстрекательства к ненависти через СМИ в соответствии с принципами, изложенными в рекомендации № R (97) 20 Комитета министров для государств-членов в отношении разжигания ненависти";

18.12 организовать национальную кампанию против расизма и нетерпимости, подчеркнув, что многообразие следует рассматривать не как угрозу, а как источник обогащения.

19. В частности, в отношении Турции Ассамблея призывает турецкие власти:

19.1 найти конструктивные решения для организации подготовки духовенства национальных меньшинств и выдачи разрешений на работу представителям духовенства из других стран;

19.2 признать в качестве юридического лица Вселенский православный патриархат в Стамбуле, Армянский патриархат Стамбула, Армянский католический архиепископат, Болгарскую православную общину в структуре Вселенского православного патриархата, Главный раввинат, Апостольский викариат Стамбула; отсутствие статуса юридического лица непосредственно отражается на всех заинтересованных общинах в плане прав собственности и управления имуществом;

19.3 придти вместе с представителями меньшинства к согласованному решению в отношении возобновления работы Греческого православного теологического колледжа на Хейбелиаде (семинария Халки), в частности подготовив официальное предложение о возобновлении работы семинарии в качестве отделения факультета теологии Галатасарайского университета, с тем, чтобы приступить к реальному обсуждению этого предложения;

19.4 предоставить Вселенскому православному патриархату Стамбула право свободно пользоваться определением "вселенский";

19.5 решить вопрос о регистрации мест богослужения, а также вопрос о конфискованном после 1974 года имуществе "мазбут", которое следует вернуть его владельцам или правообладателям, а в тех случаях, когда возвращение имущества не представляется возможным – предоставить справедливую компенсацию;

19.6 не допустить лишения Православного ассирийского монастыря Мор Габриель, одного из старейших христианских монастырей в мире, основанного в 397 году нашей эры, его земель и обеспечить его защиту вместе с землями. Ассамблея в равной степени озабочена нынешним состоянием незаконно отчужденных значительных участков земли на юго-востоке Турции, исторически и юридически принадлежащих другим многочисленным древним ассирийским монастырям, церквям и владельцам;

19.7 признать, поддерживать и защищать ассирийцев, являющихся коренными жителями юго-восточной Турции, в соответствии с Лозаннским договором и соответствующими международными конвенциями, гарантирующими их основные права и человеческое достоинство; это должно включать, помимо прочего, официальные меры по созданию для них системы образования и проведение религиозных служб на их родном арамейском языке;

19.8 принять практические меры для того чтобы позволить прием представителей национальных меньшинств на службу в полицию, армию, на работу в судебную систему и в органы государственного управления;

19.9 решительно осудить любое насилие в отношении представителей религиозных меньшинств (независимо от того, являются они гражданами Турции или нет); эффективно расследовать и оперативно наказывать лиц, виновных в насилии или в угрозах в отношении представителей религиозных меньшинств, в частности лиц, виновных в убийстве итальянского католического священника в 2006 году и трех протестантов в Малатии в апреле 2007 года;

19.10 завершить судебное разбирательство по делу об убийстве Гранта Динка в 2007 году. Ассамблея, в частности, предлагает Парламенту Турции незамедлительно выполнить рекомендации, содержащиеся в докладе его подкомиссии по расследованию дела об убийстве Гранта Динка, в котором обращается внимание на ошибки и халатность со стороны сил безопасности и национальной полиции, которые не позволили предотвратить это убийство;

19.11 обеспечить выполнение циркуляра о свободе религии для граждан Турции, не являющихся мусульманами, распространенного Министерством внутренних дел 19 июня 2007 года, и оценить его действенность;

19.12 в полном объеме выполнять положения закона № 3998, который предусматривает, что кладбища, принадлежащие общинам меньшинств, не могут передаваться муниципальным властям, для того чтобы не допустить их застройки жилыми зданиями, как это происходило на некоторых еврейских кладбищах;

19.13. серьезно заняться проблемой осквернения католического кладбища в квартале Эдирне-Караагач, которое является священным местом погребения польских, болгарских, итальянских и французских католиков, и содействовать восстановлению разрушенных памятником и гробниц;

19.14 изменить законодательство таким образом, чтобы дать возможность детям, принадлежащим к немусульманским меньшинствам, но не имеющим турецкого гражданства, посещать школы для меньшинств;

19.15 выполнять резолюцию 1625 (2008) Ассамблеи "Гёкчеада (Имброс) и Бёзчеада (Тенедос): сохранение бикультурного характера двух турецких островов как модели сотрудничества между Турцией и Грецией в интересах проживающего там населения"

19.16 учредить должность омбудсмана (вопрос рассматривается с 2006 года), поскольку это будет исключительно важным шагом по предупреждению напряженности в обществе;

19.17 ввести уголовное наказание за антисемитские заявления и другие высказывания с целью разжигания ненависти, включая любые формы побуждения к насилию в отношении представителей религиозных меньшинств, в соответ-

ствиї с резолюцією 1563 (2007) Парламентської ассамблеї "Борьба с антисемитизмом в Європе" и общеполитической рекомендацією № 9 Європейської комісії против расизма и нетерпимости (ECRI) о борьбе с антисемитизмом;

19.18 стимулювати розробку в средствах масової інформації етичного кодексу в отношении религиозных меньшинств, учитывая ту важную роль, которую СМИ могут играть в формировании восприятия этих меньшинств большинством, и наказывать за любые подстрекательства к ненависти через СМИ в соответствии с принципами, изложенными в рекомендации № R (97) 20 Комитета министров для государств-членов в отношении разжигания ненависти;

19.19. організувати общенациональную кампанію против расизма и нетерпимости, подчеркнув, что многообразие следует рассматривать не как угрозу, а как источник обогащения;

19.20. Ассамблея просит правительства Греции и Турции в феврале 2011 года доложить о результатах выполнения каждого из положений пунктов 16, 18 и 19.

БОРОТЬБА ПРОТИ ДЕФАМАЦІЇ РЕЛІГІЙ.

25 березня 2010 року Рада із прав людини Організації Об'єднаних націй прийняла свою резолюцію із такою назвою. Видруковуємо її.

Рада з прав людини,

– *знову підтверджуючи* зобов'язання всіх держав відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй заохочувати і розвивати загальну повагу й дотримання прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від їх раси, статі, мови і релігії,

– *знову підтверджуючи*, що усі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані,

– *посилаючись* на прийнятий Генеральною Асамблеєю в її резолюції 60 / 1 від 16 вересня 2005 року Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року, в якому Асамблея підкреслила передбачений в Статуті обов'язок усіх держав поважати права людини та основні свободи для всіх, без яких би то не було відмінностей, і визнала важливість поваги та розуміння релігійного і культурного різноманіття в усьому світі,

– *визнаючи* цінний внесок усіх релігій у сучасну цивілізацію і той внесок, який діалог між цивілізаціями може справити на досягнення більш глибокого усвідомлення й розуміння спільних цінностей, визнаваних всім людством,

– *вітаючи* виражену в Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю в її резолюції 55/2 8 вересня 2000 року, рішчистість вжити заходів із припинення зростаючих в багатьох суспільствах проявів расизму і ксенофобії й заохочення більшої злагоди і терпимості у всіх суспільствах, а також розраховуючи на її ефективно втілення в життя на всіх рівнях,

– *підкреслюючи* в цьому зв'язку важливість Дурбанської декларації та Програми дій, прийнятих Всесвітньою конференцією з боротьби проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості, що відбулася в Дурбані, Південна Африка, в 2001 році, підсумкового документу Конференції з огляду Дурбанської процесу, що відбулася в Женеві у квітні 2009 року (A/CONF.211/8), і вітаючи прогрес, досягнутий у справі їх здійснення, а також особливо відзначаючи, що ці документи служать надійним фундаментом для ліквідації лих і всіх проявів расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості,

– *вітаючи* всі міжнародні та регіональні ініціативи, спрямовані на заохочення міжкультурної та міжконфесійної гармонії, включаючи "Альянс цивілізацій", Міжнародний діалог з міжконфесійного співробітництва в інтересах миру та злагоди та діалог між представниками різних релігій і культур, і їх цінний внесок у справу заохочення культури миру та діалогу на всіх рівнях,

– *вітаючи* також доповіді Спеціального доповідача з питання про сучасні форми расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості, представлені Раді на його четвертій, шостій та дев'ятій сесіях (A/HRC/4/19, A/HRC/6/6 і A / HRC/9/12), в яких Спеціальний доповідач висвітлив серйозний характер дифамації всіх релігій і необхідність доповнити правові стратегії,

– *з глибокою заклопотаністю відзначаючи* випадки прояву нетерпимості, дискримінації та актів насильства по відношенню до послідовників певних релігій, які відбуваються в багатьох частинах світу, на додаток до негативного висвітлення деяких релігій у засобах масової інформації та ухвалення й застосування законів та адміністративних заходів, які дискримінують осіб певної етнічної та релігійної приналежності і спеціально спрямованих проти них, особливо проти мусульманських меншин після подій 11 вересня 2001 року, і ставлять під загрозу можливість повного здійснення ними прав людини і основних свобод,

– *підкреслюючи*, що дифамація релігій є грубою образою людської гідності і веде до незаконного обмеження свободи релігії, яку сповідують її послідовниками, і підбурювання до релігійної ненависті та насильства,

– *відзначаючи із заклопотаністю*, що дифамація релігій і підбурювання до релігійної ненависті в цілому можуть призвести до соціальної дисгармонії та порушень прав людини, і будучи стурбованою бездіяльністю деяких держав у боротьбі з поширенням цієї зростаючої тенденції і застосуванням такої дискримінаційної практики відносно послідовників певних релігій, і особливо відзначаючи в цьому контексті необхідність ведення ефективної боротьби з дифамацією всіх релігій і підбурюванням до релігійної ненависті в цілому і щодо ісламу й мусульман зокрема,

– *будучи переконаним*, що повага до культурного, етнічного, релігійного та мовного різноманіття, а також діалог між цивілізаціями і всередині них є необхідною умовою для зміцнення загального миру і взаєморозуміння, а прояви культурної та етнічної упередженості, релігійної нетерпимості і ксенофобії породжують ненависть і насильство у відносинах між народами і націями,

– *підкреслюючи* важливу роль освіти у справі заохочення терпимості, що передбачає визнання й повагу громадськості до існуючого різноманіття,

– *відзначаючи* різні регіональні та національні ініціативи з боротьби із релігійною і расовою нетерпимістю щодо конкретних груп і громад та особливо відзначаючи в цьому контексті необхідність прийняття всеосяжного і недискримінаційного підходу, який дозволяє забезпечити повагу до всіх рас і релігій,

– *посилаючись* на свою резолюцію 10/22 від 26 березня 2009 року і резолюцію 64/156 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 2009 року,

– *приймає до відому* доповідь Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини про здійснення резолюції 10/22 Ради з прав людини, а також про можливий взаємозв'язок між дифамацією релігій і зростанням числа випадків підбурювання, проявів нетерпимості й ненависті в багатьох частинах світу (A / HRC/13/57) і доповідь Спеціального доповідача з питання про сучасні форми расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості (A/HRC/12/38), і представлений Раді на його дванадцятій сесії;

1. *висловлює глибоку стурбованість* у зв'язку з формуванням негативного стереотипного уявлення про релігії і дифамацією релігій та проявами нетерпимості та дискримінації в питаннях релігії і переконань, які, як і раніше, мають місце у світі, що призводить до нетерпимості по відношенню до послідовників цих релігій;

2. *висловлює глибоке співчуття* у зв'язку із усіма актами психологічного та фізичного насильства по відношенню до людей, а також нападів і підбурювання до них з причини їх релігійних переконань або вірувань і у зв'язку з такими актами, які спрямовані проти їхніх підприємств, власності, культурних центрів та місць відправлення культу, а також у зв'язку з випадками глумлення над святими місцями, релігійними символами і шанованими діячами всіх релігій;

3. *висловлює глибоку стурбованість* у зв'язку із триваючими серйозними випадками свідомого формування стереотипів про релігії, їх прихильників і священнослужителів в засобах масової інформації, а також у зв'язку з програмами і

повідками дня екстремістських u1086 організацій і груп, спрямованих на формування та увічнення стереотипних уявлень про деякі релігії, особливо коли їм у цьому потурають уряди;

4. *з глибокою заклопотаністю відзначає* активізацію після трагічних подій 11 вересня 2001 року загальної кампанії з дифамації релігій і підбурювання до релігійної ненависті в цілому, в тому числі профілювання мусульманських меншин за етнічними і релігійними ознаками;

5. *визнає*, що в контексті боротьби проти тероризму дифамація релігій і підбурювання до релігійної нетерпимості в цілому стають обтяжливими чинниками, що призводять до ущемлення основних прав і свобод членів відповідних груп, а також до їх економічного і соціального відчуження;

6. *висловлює глибоку стурбованість* у цьому відношенні з приводу того, що іслам часто і помилково асоціюється з порушеннями прав людини і тероризмом, і у зв'язку з цим висловлює жаль з приводу ухвалення законів або адміністративних заходів, конкретно спрямованих на здійснення контролю та моніторингу мусульманських меншин, що стигматизує їх і узаконює дискримінацію, об'єктом якої вони є;

7. *рішуче засуджує* в зв'язку з цим заборони на будівництво мінаретів мечетей й інші нещодавно прийняті дискримінаційні заходи, які є проявами ісламофобії і різко контрастують з міжнародними зобов'язаннями в сфері прав людини, що стосуються свободи релігії, переконань, совісті і вираження думок, і підкреслює, що подібні дискримінаційні заходи можуть лише породити дискримінацію, екстремізм і спотворені уявлення, здатні викликати поляризацію і фрагментацію в суспільстві з небезпечними непередбачуваними і непередбачуваними наслідками;

8. *знову засвідчує* прихильність всіх держав до комплексного здійснення Глобальної контртерористичної стратегії Організації Об'єднаних Націй, яка була прийнята без голосування Генеральною Асамблеєю в її резолюції 60/288 від 8 вересня 2006 року і підтверджена Асамблеєю в її резолюції 62/272 від 5 вересня 2008 року і в якій вона знову підтвердила, зокрема, що тероризм не може і не повинен асоціюватися з якою-небудь релігією, національністю, цивілізацією або етнічною групою, а також необхідність посилити прихильність міжнародного співтовариства до заохочення, серед іншого, культури миру і поваги всіх релігій, переконань і культур та запобігання дифамації релігій;

9. *шкодує* з приводу використання друкованих, аудіовізуальних та електронних засобів інформації, включаючи Інтернет, і будь-яких інших засобів для підбурювання до актів насильства, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості та дискримінації щодо будь-якої релігії, а також глумління над релігійними символами і вшанованими діячами;

10. *підкреслює*, що, як це вже зафіксовано в міжнародному праві прав людини, в тому числі у статтях 19 і 29 Загальної декларації прав людини і статтях 19 і 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх переконань та право на вільне висловлювання думок, здійснення яких пов'язане з особливими зобов'язаннями і обов'язками, а тому може підпадати тільки під ті обмеження, які передбачені законом і є необхідними для забезпечення поваги прав і репутації інших людей, захисту національної безпеки або охорони громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту моральних засад і загального добробуту;

11. *знову підтверджує*, що зауваження загального порядку № 15 Комітету з ліквідації расової дискримінації, в якому Комітет ухвалив, що заборона поширення будь-яких ідей, що ґрунтуються на расовій перевазі чи ненависті, не суперечить праву на свободу переконань та їх вільне вираження і в однаково застосовується до питання, що стосується підбурювання до релігійної ненависті;

12. *рішуче засуджує* всі прояви й акти расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості по відношенню до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин та мігрантів і нерідко застосовувані щодо них

стереотипи, у тому числі на основі релігії або переконань, і настійно закликає всі держави застосовувати і, якщо необхідно, зміцнювати діючі закони, коли мають місце такі акти, прояви або ознаки ксенофобії або нетерпимості, з метою викорінення безкарності осіб, що здійснюють подібні діяння;

13. *настійно закликає* всі держави забезпечувати, в рамках їх відповідних правових і конституційних систем, адекватний захист від актів ненависті, дискримінації, залякування і примусу як наслідку дифамації релігій і підбурювання до релігійної ненависті в цілому, й приймати всі можливі заходи для заохочення терпимості і поваги до всіх релігій та переконань;

14. *наголошує на* необхідності боротьби з дифамацією релігій і підбурюванням до релігійної ненависті в цілому шляхом розробки стратегій та узгодження дій на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях за допомогою освіти та підвищення поінформованості;

15. *закликає* всі держави докладати максимум зусиль, відповідно до свого національного законодавства та у відповідності до міжнародного права з прав людини і гуманітарним правом, для забезпечення повної поваги та захисту релігійних місць, об'єктів, святинь та символів і вживати додаткових заходів у випадках, коли їм загрожують осквернення або руйнування;

16. *визнає*, що відкрите, конструктивне і шанобливе обговорення ідей, а також міжконфесійний та міжкультурний діалог на місцевому, національному та міжнародному рівнях можуть відігравати позитивну роль у боротьбі з релігійною ненавистю, підбурюванням і насильством;

17. *закликає* до активізації міжнародних зусиль з налагодження глобального діалогу з метою заохочення культури терпимості і миру на всіх рівнях на основі дотримання прав людини і поваги до різноманітності релігій і переконань й настійно закликає держави, неурядові організації, релігійних лідерів, а також друковані та електронні засоби масової інформації підтримувати і розвивати такий діалог;

18. *із задоволенням приймає до відому* намір Верховного комісара надавати подальшу підтримку прогресивному розвитку міжнародного права з питання прав людини в тому, що стосується свободи вираження і підбурювання до ненависті, дискримінації та насильства, в її плані стратегічного керівництва на період 2010-2011 років;

19. *вітає* у зв'язку з цим плани Управління Верховного комісара провести серію робочих нарад експертів для аналізу законодавства, судової практики і національної політики в різних регіонах, з тим щоб оцінити різні підходи до заборони підбурювання до ненависті, як зазначено у статті 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, без шкоди для мандата Спеціального комітету із розробки додаткових стандартів, та просить Верховного комісара продовжувати розвивати такі ініціативи з метою зчинити конкретний внесок у справу запобігання і ліквідації всіх форм підбурювання та наслідків негативних стереотипних уявлень про релігії або переконання і їх прихильників, які стосуються здійснення прав людини відповідних осіб і спільнот;

20. *просить* Спеціального доповідача з питання про сучасні форми расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості подати Раді на її п'ятнадцятій сесії доповідь про всі проявах дифамації релігій, а особливо про ймовірні серйозні наслідки ісламофобії для здійснення всіх прав віруючими.

РЕЗОЛЮЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН ВІД 20.03.2009р.
«ДИСКРИМІНАЦІЯ НА ОСНОВІ РЕЛІГІЇ І ПЕРЕКОНАНЬ ТА ЇЇ
ВПЛИВНА ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ
І КУЛЬТУРНИХ ПРАВ»

Рада з прав людини, посилаючись на резолюцію 36/55 Генеральної Асамблеї від 25 листопада 1981 року, в якій Асамблея проголосила «Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань», посилаючись також на статтю 18 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», статтю 18 «Загальної декларації прав людини», пункт 2 статті 2 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права» та інші відповідні положення про права людини, посилаючись далі на свою резолюцію 6/37 і резолюції про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, які були прийняті Генеральною Асамблеєю та Комісією з прав людини, з інтересом відзначаючи нещодавнє прийняття Генеральною Асамблеєю факультативного протоколу до «Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права», знову підтверджуючи, що усі права людини є універсальними, неподільним, взаємозалежними та взаємопов'язаними, будучи твердо впевнена в тому, що ще більш активні та рішучі зусилля необхідні для заохочення та захисту права на свободу думки, совісті, релігії або переконань і ліквідацію всіх форм ненависті, нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, як це було також відзначено на Всесвітній конференції по боротьбі проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості, відзначаючи, що проведення офіційного або правового розрізнення на національному рівні між різними заснованими на вірі громадами може являти собою дискримінацію і може негативно позначатися на здійсненні свободи релігії або переконань, визнаючи, що особи, які належать до релігійних меншин, нерідко є особливо уразливими по відношенню до дискримінації на основі релігії або переконань у зв'язку зі здійсненням ними всіх своїх прав людини і основних свобод, включаючи економічні, соціальні та культурні права,

1. засуджує всі форми нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, а також порушення свободи думки, совісті, релігії або переконань;
2. підкреслює, що право на свободу думки, совісті і релігії рівною мірою застосовується до всіх людей, незалежно від їхньої релігії або переконань і без будь-якої дискримінації по відношенню до рівного захисту з боку закону;

3. вітає доповідь, представлену Спеціальним доповідачем з питання про свободу релігії або переконань (А/НRC/10/8), в якій мова йде про дискримінацію на основі релігії або переконань і про її вплив на здійснення економічних, соціальних і культурних прав, та закликає держави розглянути можливість здійснення наявних в ній рекомендацій;

4. підкреслює, що дискримінація на основі релігії або переконань часто робить негативний вплив на здійснення економічних, соціальних і культурних прав, особливо щодо представників релігійних меншин та інших осіб, що перебувають у вразливому положенні;

5. настійно закликає держави:

а) забезпечити, щоб кожна людина мала право, зокрема, на освіту, працю, достатній життєвий рівень, найвищий можливий рівень фізичного і психічного здоров'я та на участь у культурному житті без будь-якої дискримінації на основі релігії або переконань;

б) забезпечити, щоб ніхто не піддавався дискримінації на основі його релігії або переконань, особливо у відношенні доступу, зокрема, до гуманітарної допомоги, соціальних пілг або державної служби в його країні;

в) забезпечити, щоб при здійсненні економічних, соціальних і культурних прав ніхто, зокрема, не зачіпався, в силу своєї релігії або переконань, дискримінаційними законами про житло або земельну власність, законодавчими положеннями, що сто-

суються прав успадкування, неправомірним використанням положень про конфіскацію майна або будь-якими іншими видами дискримінаційної практики;

d) вживати всі необхідні заходи відповідно до міжнародного права у сфері прав людини для боротьби з дискримінацією на основі релігії або переконань з боку недержавних суб'єктів, особливо по відношенню до представників релігійних меншин та інших осіб, що перебувають у вразливому положенні;

e) приділяти особливу увагу дискримінаційній практиці по відношенню до жінок на основі релігії або переконань, яка негативно позначається на здійсненні їх економічних, соціальних та культурних прав;

f) забезпечити, щоб у розпорядженні осіб були належні правові та інші засоби захисту у відповідності до міжнародного права у сфері прав людини, з тим щоб вони мали можливість домагатися відшкодування у випадку дискримінації на основі релігії або переконань, яка зачіпає здійснення економічних, соціальних і культурних прав;

g) заохочувати і стимулювати всіма наявними засобами, в тому числі за допомогою просвіти та міжрелігійного діалогу, розуміння, терпимість і повагу у всіх питаннях, що стосуються свободи релігії або переконань та релігійної терпимості, та вживати всі необхідні зусилля для того, щоб зацікавити осіб, які займаються просвітницькою діяльністю, а також соціальних працівників заохочувати взаєморозуміння, терпимість і повагу;

6. *вітає і закликає* всіх суб'єктів суспільства, включаючи неурядові організації та органи і групи, засновані на релігії або переконаннях, робити подальші зусилля для сприяння здійсненню «Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань» і далі закликає їх діяти в інтересах заохочення свободи релігії або переконань і виявлення випадків релігійної нетерпимості, дискримінації та переслідувань;

7. *просить* Спеціального доповідача представити свою наступну щорічну доповідь Раді на її тринадцятій сесії;

8. *постановляє* продовжувати займатися питанням про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань у рамках того ж пункту порядку денного.

* * *

ДЕКЛАРАЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН ВІД 25.XI.1981 р.

«Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань».

Генеральна Асамблея

беручи до уваги, що згідно з одним з основних принципів статуту Організації Об'єднаних Націй гідність та рівність притаманні кожній людині і що всі держави-члени зобов'язалися вживати спільних та самостійних дій у співпраці з Організацією Об'єднаних Націй для сприяння та заохочення загальної поваги та дотримання прав людини та основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови чи релігії,

беручи до уваги, що у Загальній Декларації прав людини та основних Міжнародних пактах про права людини проголошуються принципи недискримінації та рівності перед Загалом і право на свободу думки, совісті, релігії чи переконань,

беручи до уваги, що ігнорування та порушення прав людини та основних свобод, зокрема права на свободу думки, совісті, релігії чи переконань будь-якого виду, є прямо чи опосередковано причиною воєн та важких страждань людства, особливо, коли вони служать засобом іноземного втручання, розпалювання ненависті між народами та державами,

беручи до уваги, що релігія чи переконання є для кожного, хто їх дотримується, одним з основних елементів розуміння ним життя та що свободу релігії чи переконань слід цілком дотримуватися та гарантувати її,

вважаючи важливим сприяти розумінню, **терпимості** та поважанню у питаннях свободи релігії чи переконань з метою, що несумісна із Статутом, іншими відповідними документами Організації Об'єднаних Націй та з метою і принципами цієї Декларації,

будучи переконана в тому, що свобода релігії чи переконань повинна також сприяти досягненню загального миру, соціальної справедливості та дружби між народами і ліквідації ідеологій та практики колоніалізму й расової дискримінації,

відзначаючи із задоволенням прийняття кількох та набуття чинності деяких конвенцій, під егідою Організації Об'єднаних Націй та спеціалізованих установ про ліквідацію різних форм дискримінації,

будучи стурбована проявами нетерпимості та наявності дискримінації у питаннях релігії чи переконань, які все ще спостерігаються в деяких регіонах світу, сповнена рішучості вжити усіх необхідних заходів до найшвидшої ліквідації такої нетерпимості в усіх її формах та проявах та запобігати дискримінації на ґрунті релігії чи переконань і боротися з нею, проголошує цю Декларацію **про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігій чи переконань**:

Стаття 1

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати релігію чи переконання на свій вибір і свободу сповідати свою релігію та виражати переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати релігію чи переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідати релігію або переконання підлягає тільки обмеженням, що встановлені законом та необхідні для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

Стаття 2

1. Ніхто не повинен зазнавати дискримінації на ґрунті релігій або переконань з боку будь-якої держави, установи, групи осіб чи окремих осіб.

2. В змісті цієї Декларації вираз "нетерпимість та дискримінація на ґрунті релігій або переконань" означає будь-які розрізнення, виключення, обмеження або переваги, базовані на релігії або переконаннях і метою яких або наслідком є знищення або невизнання, використання або здійснення на ґрунті рівності прав людини та основних свобод.

Стаття 3

Дискримінація людей на ґрунті релігії або переконань є образою гідності людської особистості і запереченням принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та осуджується як порушення прав людини та основних свобод, проголошених Загальною Декларацією прав людини проголошених у Міжнародних пактах про права людини, і як перешкоду для дружніх та мирних відносин між державами.

Стаття 4

1. Всі держави повинні вживати ефективних заходів для запобігання та ліквідації дискримінації на ґрунті релігії або переконань у визнанні, здійсненні та реалізації прав людини і основних свобод у всіх сферах громадянського, економічного, політичного, соціального і культурного життя.

2. Усі держави докладають усіх зусиль для прийняття або скасування законодавства, коли це необхідне, для заборони будь-якої дискримінації, а також для вжиття всіх відповідних заходів для боротьби проти нетерпимості на ґрунті релігії або інших переконань у цій сфері.

Стаття 5

1. Батьки, або у відповідних випадках, законні опікуни дитини мають право визначати спосіб життя в рамках сім'ї у відповідності із своєю релігією або переконаннями.

нанням, а також виходячи з морального виховання, яке на їх думку, має отримати їхня дитина.

2. Кожна дитина має право на доступ до освіти у сфері релігії або переконань у відповідності з бажанням її батьків, або, у відповідних випадках, законних опікунів, і не примушується до навчання у сфері релігії чи переконань всупереч бажанням її батьків чи законних опікунів, при цьому керівним принципом є інтереси дитини.

3. Дитина убезпечується від будь-якої форми дискримінації на ґрунті релігії або переконань. Вона повинна виховуватися у дусі зрозуміння, терпимості, дружби між народами, миру і загального братерства, поважання свободи релігій або переконань інших людей, а також повного усвідомлення того, що її енергія та здібності повинні бути присвячені служінню на благо інших людей.

4. Якщо дитина не перебуває в опіці своїх батьків або законних опікунів, то береться належним чином до уваги виражена ними воля або будь-які прояви їхньої волі у питаннях релігії або переконань, при цьому керівним принципом є інтереси дитини.

5. Практика релігії або переконань, у яких виховується дитина, не повинні заподіювати шкоди ні її фізичному або розумовому здоров'ю, ні її повному розвитку із дотриманням пункту 3 статті 1 цієї Декларації.

Стаття 6. У відповідності із статтею 1 цієї Декларації із дотриманням положень пункту 3 статті 1 право на свободу думки, совісті, релігії або переконань включає, зокрема, такі свободи:

а) відправляти культу чи збиратися у зв'язку з релігією або переконаннями і створювати і утримувати місця для цієї мети;

в) створювати і утримувати відповідні благодійні або гуманітарні установи;

с) виробляти, набувати та використовувати у відповідному обсязі необхідні предмети і матеріали, пов'язані з релігійними обрядами або звичаями чи переконаннями;

д) писати, випускати та розповсюджувати відповідні публікації у цих галузях;

е) вести викладання з питань релігії або переконань у місцях, що підходять для цієї мети;

ф) клопотатися про отримання і отримувати від окремих осіб та організацій добровільні фінансові та інші пожертви;

г) готувати, призначати, обирати чи призначати за правом успадкування відповідних керівників відповідно до потреб та норм тої чи іншої релігії або переконань;

h) дотримуватися днів відпочинку та відзначати свята та відправляти обряди у відповідності з приписами релігії та переконань;

і) встановлювати і підтримувати зв'язки з окремими особами та громадами в галузі релігії та переконань на національному та міжнародному рівнях.

Стаття 7

Права і свободи, проголошені в цій Декларації, подаються в національному законодавстві таким чином, щоб кожна людина могла користуватися такими правами та свободами на практиці.

Стаття 8

Ніщо у цій Декларації не повинно витлумачуватися у розумінні обмеження чи відходу від будь-якого права як воно визначене у Загальній Декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини.

НАУКОВО-ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК

Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ на проект Закону України "Про внесення змін до закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (щодо запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект)" народного депутата Москаля Г.Г.

Проектом Закону України, поданим народним депутатом України Москалем Г.Г., пропонується внести зміни до чинного Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", спрямовані "на обмеження протиправної діяльності релігійних культів, протидії проявам деструктивної діяльності релігійних організацій". Серед пропонованих положень - введення Державного реєстру релігійних організацій, щорічна перереєстрація новостворених релігійних громад впродовж перших десяти років діяльності, збільшення терміну розгляду документів органами державної влади при реєстрації релігійної організації як юридичної особи, ціла низка норм заборонного характеру тощо.

Аналіз запропонованого проекту дає підстави зробити наступні зауваження та пропозиції щодо його змісту:

1. На нашу думку, мета проекту закону депутата Москаля Г.Г. дещо *інша*, ніж заявлена ним - приведення змісту, принципів діючого нині Закону до вимог Конституції України. Вона задекларована чітко у його назві: *«запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект»*. У контексті саме цієї мети і формується автором сутнісна позиція запропонованих змін: посилити, зробити більш жорстким контроль держави за діяльністю релігійних організацій, передовсім і головно неорелігійних спільнот, або, як зазначає автор, *«нерелігійних культів»*; розширити площину регламентації їх функціонування з метою запобігання «деструктивним і тоталітарним» проявам з їх боку. Поза сумнівом, необхідність мінімізації релігійно-екстремістських проявів, деструкції в релігійному середовищі не викликає заперечень. Однак для цього є уже апробовані в Україні методи, напрацьований досвід відповідні норми законодавства, про яке в пояснювальній записці згадує сам автор проекту (пункт 4).

2. Хоч термін "релігійні культу деструктивного типу" винесено в заголовок проекту Закону, пояснення, що розуміється під даним терміном, в представленій пояснювальній записці і самому проекті відсутні. Зазначимо, що на сьогодні єдиної чи узгодженої думки в юридичній науці, вітчизняному та зарубіжному релігієзнавстві щодо цього терміну немає, а пропоновані різними авторами варіанти визначення далекі від прийнятних. Поки що цей термін, як і терміни "тоталітарні секти", "екстремістська діяльність", вживаються у публіцистиці, ідеологічних міжцерковних суперечках, заявах діячів одних конфесій при оцінках інших віросповідань, носять значною мірою розпливчастий, емоційний, нерідко тенденційний характер, використовуються здебільшого для релігійної чи політичної дискредитації опонентів і не застосовуються в Конституції України, Законі України "Про свободу совісті та релігійні організації" та інших законодавчих актах як нашої країни, так і світових правових документах з питань свободи буття релігії.

То ж не можна погодитися із прагненням депутата легітимізувати в законодавстві України щодо свободи совісті, свободи діяльності релігійних організацій поняття «тоталітарна секта», «культи деструктивного типу» та ін. І хоча в тілі проекту Закону ці терміни не вживаються, включення їх у назву законопроекту є неприйнятним, таким, що суперечить Конституції України, нормам міжнародного права з проблем свободи релігій. Сама спроба узаконення означеної термінології (понять), запропонованої у свій час російським «сектоборцем» Дворкіним, є вкрай *небезпечною*. Їх легітимізація неминуче приведе до свавілля, порушення права на свободу релігій, зокре-

ма на регіональному рівні, закладе підґрунтя для деформації щодо неорелігійних утворень і не лише стосовно них. З іншого боку – неорелігійні спільноти в контексті запропонованої термінології De facto постають як організації, яким «іманентно» притаманні означені характеристики. Виникає питання: хто буде визначати, який «культ деструктивний, а який тоталітарний»? В цьому аспекті також не є правомірним прагнення депутата узаконити поняття «секта», що несе також негативний відтінок.

3. Аналіз законопроекту виявив у запропонованих депутатом нормах тенденцію законодавчого обмеження свободи буття релігійних спільнот, які «виникли в Україні за роки незалежності й мають деструктивний характер». Ці норми у своїй основі містять «забороняючі», «жорсткі», «зобов'язуючі» елементи, вимоги, зокрема:

- ✓ пропонується збільшити кількість членів релігійної громади (з 10 до 50) для одержання статусу юридичної особи для її реєстрації (ст.14);

- ✓ обмеження права на існування автономних релігійних громад та фактичне позбавлення права релігійних організацій на вихід зі складу релігійного об'єднання (ст 8). Це положення не контамінує, вступає у протиріччя з положеннями данної статті (абз.2 ст 8);

- ✓ обмежується поле (територіально) релігійної діяльності громади;

- ✓ встановлюється «ценз осідлості для релігійної громади на території України не менше 10 років для участі в утворенні нового релігійного об'єднання [ст.9] ;

- ✓ релігійні організації не мають права здійснювати підприємницьку діяльність (ст.13), а ст. 19 («Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій») дозволяє таку діяльність у контексті виконання ними своїх статутних завдань (видавництво, поліграфія, реставраційно– будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства);

- ✓ необґрунтовано збільшується автором термін розгляду документів, поданих на реєстрацію до шести місяців (замість одного місяця), а в окремих випадках – до 12-ти місяців (замість 3-х). Незрозумілою, а, доречніше сказати, дискримінаційною є «новаційна» норма про « щорічну переєстрацію ... впродовж перших десяти років діяльності релігійних громад, які не належать до вже зареєстрованих релігійних об'єднань, існуючих в Україні» (ст.14).

Означені положення **суперечать** одному із основоположних принципів демократичного суспільства і чинного законодавства – **принципу рівності релігій перед законом**, оскільки ставить у нерівні умови існуючі (так звані традиційні) релігійні організації і ті, що створюються вперше. Поява нових релігійних течій є не чієюсь примхою, а закономірністю світового релігійного процесу. Саме так з'явилося і християнство на теренах іудейської релігії.

4. Ціла низка норм, запропонованих у проекті Г.Г.Москаля, обмежує у порівнянні з існуючим Законом, права та свободи віруючих, церков та релігійних організацій України, суперечить ст.22 Конституції України, де зазначається, що "конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів **не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод**".

У представленому проекті ознаки звуження обсягу існуючих у чинному законодавстві прав і свобод мають наступні положення:

- ✓ частина 5 ст.6 ("релігійним організаціям забороняється проводити будь-які релігійні заходи, орендувати приміщення в навчальних закладах усіх форм власності (крім тих, що створені цими релігійними організаціями)");

- ✓ частина 4 ст. 8 ("Релігійні громади єдиного віросповідання (конфесії) можуть утворювати тільки одне релігійне об'єднання" і далі за текстом статті);

- ✓ частин 5 ст. 9 "Культову діяльність (проведення богослужінь, релігійних зібрань, обрядів, церемоній, процесій) релігійні центри та управління мають право здійснювати на території тих регіонів, де зареєстровані у встановленому порядку релігійні громади, що входять до складу відповідних релігійних об'єднань);

- ✓ частина 2 ("релігійні організації не мають права здійснювати підприємницьку діяльність") та частина 4 ст. 13 щодо використання у найменуваннях елементів релігійного культу;

✓ ст. 14 щодо збільшення термінів розгляду документів органами державної влади при реєстрації релігійної організації як юридичної особи та введення щорічної перереєстрації новостворених релігійних громад впродовж перших десяти років діяльності;

✓ частина 5 ст. 24 {"Іноземні громадяни не мають права бути членами і входити до керівних органів (займати керівні посади) релігійних організацій, зареєстрованих в Україні"} та ін.

5. Значна частина пропонованих положень проекту Г.Г.Москаля носить відверто заборонний характер. Такий підхід, що пропонує регулювати сферу державно-церковних, державно-конфесійних відносин заборонними, обмежувальними правовими нормами, є поверненням до спроб адміністративним шляхом розв'язати проблеми міжконфесійних відносин, створити перешкоди одним релігійним організаціям і надати преференції іншим в Україні кінця 90-х років ХХ ст. Цей підхід отримав жорстку критику з боку представників Ради Європи, зокрема Парламентської Асамблеї Ради Європи, Держдепартаменту США та ін., кваліфікувався як "дискримінаційний" і долався Україною впродовж декількох років. З цих міркувань законопроект знову реанімує старі, вже виправлені помилки вітчизняного законодавства у релігійній сфері. Приймаючи його, ми знову матимемо неприємності у відносинах з різними міжнародними інституціями, звинувачення України в не демократизмі тощо.

6. Не відповідає нормі Конституції України положення про заборону іноземним громадянам бути членами і входити до керівних органів [займати керівні посади] в релігійних організаціях, зареєстрованих в Україні. (ст.24) Конституція України передбачає, що **кожен** (без зазначення громадянства) має право на свободу світогляду і віросповідання. Відтак це право стосується й іноземців в Україні суцільно: ніяких обмежень на релігійну діяльність для них бути не може. Означене положення депутата слід вилучити ще й тому, що окремі релігійні організації, зокрема Римо-Католицької Церкви та протестанських церков, офіційно зареєстровані державою, очолюють іноземці.

7. Зазначені в частині 2 ст.35 Конституції України норми обмежувального характеру у релігійній сфері звучать так: "...може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей". Вони є вичерпними і не потребують розширення без змін в Конституції України. Пропоновані в проекті Г.Г.Москаля норми заборонного чи обмежувального характеру в цьому аспекті не лише ідуть врозріз із Основним Законом України, а й суперечать курсу України на побудову демократичного, громадянського суспільства, де адміністративно-розпорядчі, контрольно-адміністративні функції держави, зокрема в такій складній і чутливій сфері як релігійна, будуть неухильно звужуватися за рахунок розширення громадянського самоуправління.

8. Таким, що суперечить законодавчим нормам є положення про заборону релігійним організаціям «орендувати приміщення в навчальних закладах усіх форм власності» (ст.6). Здавати чи не здавати в оренду приміщення в навчальному закладі в позаурочний час, вихідні дні – це право керівників цих закладів. Лише релігійні організації при орендуванні не повинні втручатися в навчально – виховний процес.

9. Незважаючи на наміри автора законопроекту "обмежити протиправну діяльність релігійних культів" (?) аж до "посилення контролю за діяльністю нерелігійних культів" (?), як про це зазначає Пояснювальна записка, проект з його істотним розширенням обмежувальних норм, адмініструванням (навіть у праві релігійних організацій чи об'єднань самостійно обирати свою назву та символіку - ст. ст. 9,13) у випадку його прийняття суттєво обмежить вільну змагальність релігій, церков та релігійних організацій в Україні, знову втягне державу, державні структури у складнощі міжцерковного, міжконфесійного протистояння, перетворить державу (якщо при цьому взяти до уваги ще й те, що офіційна реєстрація релігійних спільнот в Україні не є обов'язковою) у заручника міжцерковних відносин з перспективою стати головним винуватцем їх нерозв'язання.

10. Пропонований проект залишає відкритим питання про те, хто ж конкретно буде здійснювати реалізацію такого широкого кола пропонованих депутатом

адміністративно-обмежувальних, адміністративно-заборонних функцій: "здійснення суворого обліку і контролю релігійних організацій", "посилення контролю за місіонерською діяльністю", "протидію створенню паралельних юрисдикцій" і т.д.; хто буде кваліфікувати ті чи інші діяння релігійних організацій як "деструктивні", "екстремістські", секти як "тоталітарні", культові дії - як "зазіхання на фізичне і психічне здоров'я" віруючих і т.п. (див. стор.2 Пояснювальної записки). Якщо припустити, що, відповідно до ст. 29 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", це будуть робити місцеві Ради народних депутатів та відповідні виконавчі комітети, то напевно, що нинішні можливості, компетенція і професійний склад цих органів дозволить належно реалізовувати пропоновані в проекті досить специфічні й спеціалізовані функції. Якщо автор проекту сподівається на долучення до цієї діяльності Державного органу України у справах релігій, то, по-перше, відповідно до ст. 30 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" цей орган повністю усунутий від контрольних функцій; по-друге, практично кожна ліквідація, реорганізація чи приєднання цього органу у минулому аргументувалася ситуативними вимогами частини церков та релігійних організацій обмежити адміністративні функції цього державного органу, що на сьогодні виключає його участь у пропонованій проектом діяльності (окрім, звичайно, створення та ведення Державного реєстру релігійних організацій та деяких інших функцій).

11. Автор проекту не врахував багатьох принципових зауважень, висловлених на подаваний вже раніше ним аналогічний законопроект і фактично подав його у тому ж вигляді. При підготовці проекту він чомусь виявляє незнання і нехтування міжнародними правовими документами з питань свободи релігії і віросповідань.

Ухвалення Верховною Радою України законопроект у запропонованій редакції змін (окрім змін і доповнень до статей 5.1, 15.2, 24 абз.24, 7,1) на думку експертів Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України – єдиної академічної релігієзнавчої інституції країни - матиме негативні наслідки для всієї релігійної спільноти країни, зокрема для неорелігійних утворень, свободи їх буття. Більшість запропонованих депутатом норм входить у суперечність з вимогами міжнародних правових документів, зокрема «Декларації із ліквідації всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань», «Європейської конвенції з прав людини» та цілого ряду рекомендацій ОБСЄ та ПАРЕ з питань свободи релігії, передовсім «Рекомендації ПАРЕ №1556» 2002 року та «Рекомендації за результатами Віденської зустрічі ОБСЄ» липня 2003 року.

Узагальнюючи зазначені вище оцінки положень проекту, є підстави стверджувати, що він є кроком назад у справі цивілізаційного, демократичного унормування державно-церковних, міжконфесійних відносин в Україні, може спричинити (у випадку його прийняття) нові ускладнення міжцерковних, міжконфесійних відносин, спричинити нові звинувачення на адресу України світового та європейського співтовариства у відході нашої країни від уже здобутих і загалом схвально оцінюваних світовою спільнотою досягнень у справі забезпечення релігійних свобод, свободи совісті, міжконфесійної толерантності на наших теренах.

Наш узагальнюючий висновок такий:

Законопроект депутата Москаля Г.Г. не може бути рекомендований для прийняття його Верховною Радою України, виходячи із вищеозначених зауважень і пропозицій до його проекту і як такий, що може значною мірою понизити рівень забезпечення свободи релігії і віросповідань в Україні, негативно вплинути на стан релігійної ситуації і міжнародний імідж нашої держави.

Експертний висновок, підготовлений д.філос.н. В.Климовим і к.філос. н. М. Бабієм, затверджено на засіданні Вченої Ради Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України 10 березня 2009 року (протокол №5).

СВОБОДА РЕЛИГИИ В РОССИИ: ОТ АВТОРИТАРИЗМА К ОБЩЕСТВЕННОЙ ДИСКУССИИ

В российском обществе сохраняется парадоксальное несоответствие между политикой властей и реальной религиозной ситуацией, между нормами, декларируемыми в законах, и отношением чиновников, правоохранительных органов и СМИ к верующим разных религий на практике. Но в отличие от других периодов российской истории постсоветское развитие страны дало возможность для становления свободы религии и убеждений, в котором все более активное участие принимает гражданское общество, состоящее из представителей различных взглядов.

Возрождение религиозности в России (или правильнее сказать – религиозный бум) в 1990-е годы породило невиданное ранее религиозное многообразие, интерес к религии вообще и к православию в частности, а также надежды на установление законодательства, основанного на принципе свободы совести. Однако на новом витке истории в современной России стали также на государственном уровне утверждаться идеологические стереотипы и комплексы, которые были свойственны дореволюционному и советскому периоду. Это – борьба с верующими «нетрадиционных» религий как с сектантами, попытки чиновников выделить из религиозной среды наиболее лояльных власти лидеров и, в конце-концов, создание нового основания для легитимности власти – становление Русской православной церкви (РПЦ) как символа и опоры государственной идеологии.

Вместе с тем, в отличие от предыдущих исторических периодов, постепенный возврат к более привычному для России авторитарному, советскому образу государственной власти не прервал демократического развития страны окончательно, в том числе и в сфере религиозной свободы. Итогом первого десятилетия развития религиозной свободы в России стало формирование законодательства, которое позволяло религиозным объединениям существовать в соответствии с демократическими нормами. Именно поэтому для многих правозащитников Закон о свободе совести 1997 года в конце концов стал символом стабильности законодательства, учитывая постоянно появляющиеся угрозы свободы совести и попытки изменить закон.

Эффект и место Закона 1997 года в становлении религиозной свободы в России было наиболее четко выражено американскими учеными Christopher Marsh and Wallace Daniel: «Закон 1997 года может рассматриваться не как окончательный и долговременный законодательный акт, а как реакция на уже существующие обстоятельства. Закон не был чем-то продуманным, внутренне последовательным или тщательно подготовленным, а кратковременным законодательным решением, частью процесса, в котором Россия ищет свой путь, двигаясь в самых разных направлениях и без твердо установленных и действующих законодательных норм. То, каким образом будут развиваться эти нормы, как законы будут толковаться и применяться, каково будет отношение к религиозным организациям в следующем десятилетии, скажет многое об усилиях России организовать новый политический, социальный и религиозный порядок»¹. Эта оценка во многом объясняет последующее развитие ситуации с утверждением принципа свободы совести в России.

Однако Закон заложил основу для неформальной, внеправовой дискриминации «нетрадиционных» религиозных объединений – религиозные меньшинства лишали аренды, выгоняли из социальных учреждений, пресекали их миссионерские и социальные акции. Все эти случаи гонений стали основой для формирования судебной практики по свободе совести в России, в том числе поводом для пода-

■ Лункин Р. – директор Института религии и права (Москва, Россия)

¹ Christopher Marsh and Wallace Daniel. Russian Law on Freedom of Conscience 1997: in Context and Retrospect // Journal of Church and State. – 2007. – № 49 – 19-26.

чи жалоб в Европейский суд по правам человека (первая подобная жалоба была подана в 2001 году Московским отделением Армии Спасения, которую в 1999 году отказалось перерегистрировать управление юстиции Москвы, а суд признал «военизированной» организацией; в 2006 году Европейский суд вынес решение в пользу Армии Спасения, но только в 2009 году Армия Спасения прошла перерегистрацию в Москве²). Провозглашение четырех религий традиционными и превращение православия в один из символов государственной идеологии стало в значительной степени неформальным явлением, незакрепленным в Конституции РФ.

Ужесточение политики властей при Путине привело к сворачиванию многих социальных и гуманитарных программ (был ужесточен порядок ввоза гуманитарных грузов в Россию), прежде всего в протестантских церквях, многим неправославным христианским церквям и представителям новых религиозных движений практически невозможно стало арендовать помещения для богослужений, получать землю и строить Дома молитвы, а во многих регионах делались попытки прекратить уже идущее строительство Домов молитвы. Среди нехристианских религий под особым контролем властей оказались мусульмане – официально существующие общины, принадлежащие к признанным государством союзам, стали более тщательно контролироваться властями, а независимые мусульманские группы испытывали на себе давление со стороны правоохранительных органов, устраивавших постоянные проверки.

Борьба с иностранным влиянием и «сектами» стала своего рода фобией путинского времени, определенным акцентом в официальной политике, хотя и до и после Путина эти моменты присутствовали в высказываниях чиновников. В путинской редакции Концепции национальной безопасности России 2000 года борьба с сектами была переведена в сферу противодействия иностранным угрозам – миссионерам.

При Путине стали целенаправленно приниматься административные меры в отношении миссионеров и религиозных меньшинств. В 2002 году кампания по депортации иностранных проповедников из России достигла своего пика – из страны было выдворено рекордное количество религиозных деятелей – 18 человек. Всего за период с 2000 по 2008 годы из России было выслано по тем или иным причинам или же без объяснения причин около 100 миссионеров³. Большую часть депортированных, помимо католиков, мормонов, мусульман и буддистов, составляли сотрудники евангельских союзов и миссий.

В качестве естественного продолжения антимиссионерской политики при Владимире Путине началась разработка законопроекта по ограничению миссионерской деятельности в России. Путь к законопроекту о миссионерской деятельности начался в 2000 году, когда была принята путинская Концепция национальной безопасности России, где содержалась глава о «духовной безопасности» и необходимости контроля за миссионерской деятельностью.

Наряду с давлением на религиозные меньшинства в риторике представителей власти стало все большую роль играть опора на православие. Православные иерархи предложили целый ряд инициатив, повышающих роль РПЦ в обществе и государстве. К примеру, в сфере образования – внедрение «Основ православной культуры» в школах и утверждение теологии в качестве научной специальности. Активизация РПЦ и заявления иерархов привели к первому открытому и яркому протесту интеллигенции против государственного насаждения влияния РПЦ сверху. В июле 2007 года против нарастающего влияния Русской православной церкви выступили 10 академиков РАН, которые обратились с открытым письмом к президенту РФ В.В. Путину с просьбой остановить клерикализацию российского общества и активное проникновение церкви во все сферы общественной жизни. Среди подписавших это письмо – академики и лауреаты Нобелевской премии Жорес Алферов и Виталий Гинзбург. Ученые также ссылались на социологические данные: «Если считать атеистов русской национальности поголовно православными, то

² http://www.sclj.ru/court_practice/detail.php?ID=1190

³ Lunkin R. The Russian Security Service Versus Western Missionaries // East-West Church & Ministry Report (The Global Center, Samford University), fall 2004, Vol. 12, No. 4. – P. 1-3.

большинство, наверное, получится. А вот если без атеистов, то, увы, православные окажутся в меньшинстве. Ну, да дело не в этом. Разве можно так презрительно относиться к другим конфессиям? Не напоминает ли это православный шовинизм? В конце концов, неплохо было бы церковным иерархам задуматься, куда ведет такая политика: к консолидации страны или к ее развалу?». Вслед за письмом академиков последовало аналогичное письмо ученых и преподавателей, а также письма родителей против внедрения «Основ православной культуры» в школах в обязательном порядке (обязательным предметом «Православная культура» является в Белгородской области, где в 2006 году был принят соответствующий закон).

В период правления Владимира Путина представителям власти не удалось отменить религиозную свободу в России. Закон о миссионерской деятельности принят не был, РПЦ не стала официальной государственной церковью, права религиозных меньшинств на уровне законодательства фактически ограничены не были. Более того, те религиозные объединения (католики, лютеране, баптисты, пятидесятники и т.д.), которые уже имели с 1990-х годов регистрацию и свои здания, сохранили свои позиции. Для протестантов, как самой многочисленной после православия конфессии в России, знаковым событием стало включение в 2006 году в Общественную палату РФ (совещательный орган, состоящий из общественных деятелей) своего представителя – пятидесятника Сергея Ряховского (который до сих пор представляет протестантов в Общественной палате)⁴. При этом, при Путине не была осуществлена практически ни одна инициатива РПЦ в сфере образования, армии, передачи недвижимости в собственность. Авторитарные тенденции в эпоху Путина оказались слабыми, действия власти непоследовательными и противоречивыми, а православная идеология власти, хотя в целом достаточно устойчивой, но поверхностной и бессодержательной.

В политике Дмитрия Медведева есть определенный прагматизм и стремление увидеть в РПЦ активного строителя гражданского общества в России. При Медведеве государство направляет все свои силы на поддержку духовного просвещения, религиозного образования в рамках РПЦ, социальных проектов РПЦ (формально совместных с местными властями), культурных проектов, связанных с молодежью, с кино, с детскими лагерями, православными гимназиями и т.д. Фактически государство в период президентства Дмитрия Медведева само постепенно переориентирует Церковь на социальные приоритеты и поспособствует новому этапу в развитии церковной жизни – от восстановления зданий к миссионерству и религиозному просвещению.

Вместе с тем, усиление православия, стремление Церкви получить государственные преференции во всех сферах – от армии и образования до прав на недвижимость и установление православной символики в разного рода учреждениях – вызвало споры и разногласия среди общественности. Церковь во главе с патриархом Кириллом стала провокатором общественного мнения, заставило гражданское общество, в том числе представителей иных конфессий, проявить себя. Ранее скептицизм по отношению к роли православия в России был свойственен лишь части интеллигенции. Теперь споры вокруг превращения РПЦ в государственный символ со всеми привилегиями ведут и те граждане, которые ранее об этом не задумывались. Среди них и те, которые называют себя православными, а тем более те, кто считает себя далеким от религии агностиками или атеистами.

Начало 2010 года ознаменовалось целым рядом решающих шагов по продвижению Церкви к закреплению своего господствующего финансово-идеологического положения в стране как среди религиозных объединений, так и вообще среди общественных организаций. Укрепление РПЦ в современной России фактически не имеет аналогов в истории нашей страны, тем более что происходит это укрепление в светском по Конституции РФ государстве и при опоре исключительно на властные рычаги. Если посмотреть на фактическую сторону, то окажется, что все

---

⁴ Lunkin R. Protestantism and Human Rights: creation of the alternative to the authorities // Paper for Fourth Annual Lilly Fellows National Research Conference, November 11-14, 2005, Samford University, http://www.samford.edu/lillyhumanrights/papers/Lunkin_Protestantism.pdf.

основные инициативы осуществляются по просьбе РПЦ и патриарха Кирилла, в основном, в интересах РПЦ, и проводятся административными методами, часто в обход самого российского законодательства и вне диалога с обществом, в том числе с другими конфессиями, что и вызывает ответную реакцию.

В июле 2009 Президент России Дмитрий Медведев выразил согласие с предложениями целого ряда «традиционных» религиозных объединений, прежде всего РПЦ, и поручил Министерству обороны возродить в России институт военного духовенства. В апреле 2010 года Министерство обороны РФ объявило о создании Управления по работе с верующими военнослужащими, которое должен возглавить священнослужитель РПЦ. В Министерстве обороны РФ отметили, что предложения о назначении военных священников поступили пока только от Русской Православной Церкви, и в обязанности православных священнослужителей также будет входить окормление верующих иных вероисповеданий⁵.

Одновременно, летом 2009 года, президент Дмитрий Медведев также поддержал введение в школах предметов о религии, прежде всего «Основ православной культуры». Эксперимент по введению в школьную программу 19 регионов на выбор трех предметов («Светской этики», «Основ мировых религий» и Основ одной из «традиционных» религий – православия, ислама, буддизма и иудаизма) был начат в ускоренном режиме и вызвал скрытое и открытое недовольство не только представителей Министерства культуры, но и большинства учителей. В целом ряде регионов страны большинство родителей выбрали для своих детей основы светской этики, а не православие. Согласно проведенным опросам родителей в среднем по всем регионам, участвующим в эксперименте, «Основы православной культуры» выбрали для своих детей около 30%, и примерно такое же количество выбрало светскую этику и «Основы мировых религий»⁶. Представители РПЦ были разочарованы такими результатами. Более того, например, старообрядцы – Поморская древлеправославная церковь рекомендовала староверам выбирать именно светскую этику, а не учебник Московской патриархии.

В начале 2010 года стало также очевидным, что неформальная реституция православных культовых зданий и ценностей вскоре вступит в новый этап своего развития. В начале 2010 года представители РПЦ заявили, что новый законопроект о передаче религиозным объединениям (на 99% проект касается РПЦ) имущества религиозного назначения уже почти готов к внесению в Госдуму и для обсуждения общества. Суть законопроекта заключается в разработке механизма передачи имущества, которым владеет РПЦ, и культовых объектов, которыми она еще не владеет, в собственность РПЦ, так как в настоящее время церковь пользуется большинством храмов и монастыре на правах бессрочной аренды. Обязательными условиями, которые должны сопутствовать принятию проекта, являются: одновременное принятие законов, которые позволят федеральным и региональным властям финансировать реставрацию, восстановление и содержание памятников культуры истории, переданных РПЦ МП в собственность, а также компенсация Церкви затрат на оформление имущества в собственность. Новый закон установит единый порядок и обяжет передавать Церкви имущество на всех уровнях – федеральном, региональном и муниципальном.

В феврале 2010 года стало известно еще об одном законопроекте, который также направлен на прямую поддержку РПЦ. Это проект о поддержке социальной работы религиозных объединений. По просьбе Московской патриархии депутаты партии «Единой России» в президентском законопроекте о поддержке некоммерческих организаций прописали право религиозных организаций на государственную помощь. В феврале проект был принят Государственной думой РФ. Согласно закону религиозные организации также смогут получить статус социально ориентированных. Закономерно, что юрисконсульт Московской патриархии Ксения Чернега сразу заявила, что статус социально ориентированных смогут получить лишь избранные религиозные объединения.

Наконец, довершает картину давно готовящийся в рамках Минюста РФ зако-

⁵ The letter of the Russian Ministry of defence on military clergy // <http://www.sclj.ru/news/detail.php?ID=2860>

⁶ The Report on religious education in Russian schools // http://irhrg.ru/files/book_OPK_monitoring.pdf

нопроект об ограничении миссионерской деятельности. Министерство предлагает внести поправки в Федеральный закон «О свободе совести и о религиозных организациях» в части регулирования миссионерской деятельности, что вызвало возмущение религиозных деятелей и правозащитников. Суть претензий к проекту заключается в том, что новые поправки противоречат, во-первых, международным нормам, касающимся религиозной свободы, во-вторых, положениям Конституции РФ и закона о свободе совести (о праве каждого на исповедание веры, в том числе и ее проповедь), а в-третьих, проект Минюста РФ, помимо отсутствия точных формулировок о том, что такое миссионерство и введения штрафов за проповедь в публичных местах, более значительных, чем за нарушение общественного порядка, просто унижает верующих и религиозные объединения. В начале февраля 2010 года представители Минюста РФ заявили о намерении доработать проект.

Ответ общественности на инициативы РПЦ отличается различной степенью резкости и радикальности – от элементарной защиты свободы совести и законов до полного неприятия столь подавляющей роли РПЦ в нынешней России. При всем многообразии реакций на православный натиск патриарха Кирилла можно сказать, что все они являются ярким проявлением гражданского самосознания, которое стало фактором общественного мнения. Особенно показательным по накалу споров является противостояние РПЦ и сотрудников музеев, которые первые пострадают, если согласно закону музеи будут выселять из монастырей, а движимое религиозное имущество – старинные иконы – оставлять РПЦ.

Критическое восприятие официального православия возникает в самых разных социальных слоях. К примеру, неожиданно бурную реакцию вызвало посещение патриархом Кириллом Национального ядерного университета «МИФИ» (Московский инженерно-физический институт) и выступление главы РПЦ перед студентами 4 марта 2010 года. Инициативная группа студентов написала ректору университета письмо, где возмутилась демонтажем любимого студенческого памятника студенту перед зданием университета и установкой на его месте креста перед приездом патриарха. Подобные ситуации и конфликты студенчества и общественности с руководителями РПЦ стали возникать и в отдельных епархиях в регионах, и власти по существу серьезно не противодействуют таким общественным акциям⁷.

При Дмитрии Медведеве православие заняло значительное место в масс-медиа и в общественно-политической жизни, но это также не привело к свертыванию религиозной свободы, а возбудило дискуссию в обществе, заставило граждан осознавать ценность свободы религии и убеждений. Однако процесс усиления гражданского общества и восприятия демократических норм идет в России медленно и неравномерно, в зависимости от региональных особенностей и исторических особенностей развития региона.

К концу 2010-х годов одним из самых важных факторов влияющих на формирование религиозной свободы в России является постепенный отказ от восприятия страны как государства с одной или только с четырьмя «традиционными» религиями». В условиях начинающейся общественной дискуссии вокруг роли религии это имеет особое значение. Религиозное многообразие России сравнимо с той пестрой картиной религиозности населения, которую можно встретить в США или в европейских странах. Россия отнюдь не является монорелигиозной страной с одной доминирующей религией. С конца 1980-х годов российское общество было также подвержено процессам секуляризации и глобализации, как и другие страны мира, что, с одной стороны, расширило религиозный кругозор российских граждан, а с другой – способствовало воспитанию массового секулярного сознания, равнодушного к вере и воспринимающего религию в качестве одного из символов национальной, культурной идентичности. Данные статистики дают лишь самое общее представление о наличии тех или иных религий, но не дают понимания того, какова реальная роль и влияние конфессий в общественно-политической жизни. По данным Федеральной регистрацион-

⁷ The web-sites that regularly enlighnted the situation in Russia are: www.portal-credo.ru, www.religiopolis.org, the web-site of Slavic Cente for Law and Justice and Institute of Religion and Law – www.sclj.ru.

ной службы по состоянию на 1 января 2009 года, в России зарегистрировано 12 727 организаций Русской православной церкви Московского патриархата, 120 организаций, которые принадлежат к другим православным юрисдикциям, 278 – старообрядцы, 232 – католики, 3885 – ислам, 203 – буддизм, 294 – иудаизм⁸. Второй по численности христианской конфессией в России является протестантизм, включающий в себя евангельских христиан-баптистов, христиан веры евангельской (пятидесятников), евангельских христиан, лютеран, адвентистов, методистов, реформатов, пресвитериан, англикан, меннонитов и неденоминированные христианские церкви. Всего таких церквей в России зарегистрировано на 1 января 2009 года – 4493 организации.

По данным социологических исследований, численность практикующих верующих составляет в РПЦ – 3-15 млн чел., старообрядцев – 50-80 тысяч чел., католиков – 60-200 тысяч чел., протестантов – более 1,5 млн. чел., иудаистов – 30 тыс. чел., мусульман – не более 2,8 млн. чел., буддистов – не более 500 тысяч чел., новых религиозных движений – не более 300 тысяч чел.⁹

Политика дискриминации прав других верующих и поддержки, в основном, РПЦ МП оказывается внутренне противоречивой и контрпродуктивной, она входит в противоречие с Конституцией РФ и с демократическими декларациями самих представителей высшей власти, а поэтому не может быть осуществлена официально, по крайней мере, в полном объеме. Граждане России в своем большинстве высказываются за «сильное государство» и за «православие». За этой декларацией не стоит ничего – никаких ценностей, идей, надежд и устремлений. Формально патриотическая государственническая идеология, направленная на укрепление государства, парадоксальным образом разрушает основы российского государства. Во-первых, в России появилось сообщество людей, которые исповедуют иную веру, нежели православие, ислам, буддизм, иудаизм. Среди «потенциальных» православных, буддистов и мусульман можно встретить пятидесятников, баптистов и евангелистов, а также представителей околочристианских и новых религиозных движений. Во-вторых, жесткая проправославная политика разделяет Россию, так как условно «православные» и «русские» регионы очень неоднородны по религиозному составу и общественно-политической атмосфере¹⁰. Почти абсолютная поддержка РПЦ господствует в Центре и на Юге России, православие исторически развито также на Северо-Западе России, где все же сильны традиции веротерпимости. Что касается Дальнего Востока и частично Сибири, то в этом регионе православие присутствует почти формально, при поддержке властей, а реальной религиозной силой являются протестантские церкви. В Калининграде, в других регионах Северо-Запада России, в некоторых регионах Урала и в национальных республиках, а также Сибирско-Дальневосточном регионе, жесткая государственническая идеология Москвы кажется непонятным и чудным капризом, который разрушителен и никак не связан с реальной жизнью¹¹.

Последние 20 лет развития России сильно сократили пропасть между Русской православной церковью, которая и сама сильно пострадала в советский период, и другими религиозными движениями, которые развивались в последние годы параллельно православию и многие из них – успешно. Представители власти в целом ряде регионов считаются с религиозными многообразием, со многими конфессиями, игнорируя общую идеологию по поддержке лишь «традиционных» религий. При этом в общественных кругах возникает оппозиция административным действиям власти в поддержку одной идеологии. Именно широкая общественная поддержка свободе

⁸ Religii v Rossii. Ed. O. Vasilieva, V. Shchmidt. Moscow: Russian Academy of State service. – 2009. – P. 99-108.

⁹ Lunkin R., Filatov S. Statistika rossiyskoi religioznosti: magya tsifr i neodnoznachnaya realnost // Sociologicheskie issledovaniya. – 2005. – № 6. – P. 35-45.

¹⁰ R. Lunkin. "Russkie" regiony Rossii: steepen pravoslavnosti i politicheskie orientacii // "Sociologicheskie issledovaniya". – 2008. – № 4. – P. 27-37.

¹¹ Sergei Filatov. The Vibrant Blossoming of the Enchanting Garden of Russian Spirituality: Twenty Years of Growth of Religious Diversity in Post-Soviet Russia // Twenty Years of Religious Freedom in Russia. Ed. A. Malashenko, S. Filatov. Carnegie Moscow Center. Moscow: ROSSPAN. – 2009. – P. 8-40 (http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/1253120Years_text1.pdf).

религии и убеждений, впервые постепенно возникающая в России, способна и в дальнейшем утверждать принцип соблюдения свободы совести в законодательстве и в правоприменительной практике, несмотря на исторические мифы, комплексы и фобии, которыми еще страдает российское государство.

РЕЗОЛЮЦІЯ КРУГЛОГО СТОЛУ «ДІАЛОГ МІЖ ВЛАДОЮ ТА КОНФЕСІЯМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ» (20 ГРУДНЯ 2010 РОКУ).

Учасники Круглого столу на тему «Діалог між владою та конфесіями в контексті європейської системи цінностей», який відбувся у Києві за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера та за участі Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, Інституту релігійної свободи, представників органів влади та експертів, з метою привернути увагу державних, громадських інституцій, політичних партій та всієї громадськості прийшли до наступного.

Україна – глибоко релігійне та багатоконфесійне суспільство

1. Українське суспільство справедливо вважається одним із найбільш релігійних з поміж інших країн Європи. Відповідно до соціологічних досліджень, близько 90 % українців вважають себе віруючими людьми, ототожнюючи себе з тією чи іншою конфесією або залишаючись позаконфесійними.

2. За майже 20-річний період законодавчого забезпечення релігійної свободи в Україні відновилась та стрімко розвинулась і, в основному, сформувалась мережа релігійних організацій, яка й надалі продовжує зростати. За офіційними даними Держкомнацрелігій, на початок 2010 року в Україні налічувалось понад 35 000 релігійних організацій.

3. Конфесійне багатоманіття України обумовлюється наявністю 55 віросповідних напрямків. При цьому спостерігається різний рівень конфесійних уподобань українців в залежності від того чи іншого регіону.

4. В контексті зазначеного актуальним є принцип, проголошений Президентом України В.Януковичем на установчому засіданні Громадської гуманітарної ради (13 травня 2010 року), що “для Української держави всі Церкви і релігійні організації рівні і водночас рідні”.

Конфесійне багатоманіття та його правове забезпечення – об’єднуючий чинник у суспільстві

1. Європейський досвід свідчить, що відмова держави забезпечувати рівні можливості для представників різних релігійних спільнот у результаті призводить до нехтування об’єднавчим потенціалом конфесійного багатоманіття, а натомість несе у собі ризики ескалації міжконфесійної ворожнечі, непорозуміння та зрештою може кинути суспільство у відкрите протистояння на релігійному ґрунті.

2. За останні п’ятнадцять років в Україні було віднайдено крихкий баланс міжконфесійного порозуміння, який дозволив перейти від відкритого протистояння прихильників різних релігійних об’єднань до толерантного співжиття та навіть співробітництва із спільних питань державно-конфесійних відносин, соціального служіння, освітньо-виховної діяльності та захисту суспільної моралі.

3. Значною мірою цьому сприяв чинний Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» 1991 року, який створив належні демократичні умови для вільного розвитку мережі релігійних організацій та сприяє міжконфесійному миру, та Конституція України, прийнята у 1996 році.

4. Не менш важливу роль у цьому також зіграла та продовжує відігравати Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка як міжконфесійний консультативно-дорадчий орган є майданчиком для порозуміння представників 18 конфесійних напрямків, які представляють понад 95 % релігійної мережі України.

5. За період незалежності України для утвердження в суспільстві релігійної свободи та принципів толерантності, рівності та взаємоповаги важливе значення мали зустрі-

чі керівництва держави з Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій. Такі зустрічі завжди були плідними, а тому набули традиційного і регулярного характеру.

Сучасні виклики для релігійної свободи та міжконфесійної злагоди в Україні

1. Відсутність протягом останнього року визначеності щодо діалогу на найвищому державному рівні з релігійною спільнотою, яку найширше представляє Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій.

2. У 2010 році спостерігались непоодинокі факти ускладнення міжконфесійних відносин за існуючими конфліктними лініями, які до цього часу знаходились у латентному стані, що часто обумовлювалось діями представників місцевої влади в інтересах та на користь лише однієї конфесії та за відсутності діалогу з іншими.

3. Ліквідація Державного комітету України у справах національностей та релігій у процесі адміністративної реформи, на жаль, відбулась без попередніх консультацій з представниками релігійної спільноти, що не узгоджується з європейською демократичною практикою участі громадськості у процесі розробки та ухвалення владних рішень.

4. В умовах існуючих в Україні складних відносин між конфесіями відмова держави від профільного органу влади, який, відповідно до Закону, має завдання “сприяти зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань” є необґрунтованою.

5. Розпочата в Україні адміністративна реформа призвела до розпорошення функцій Держкомнацрелігій між Міністерством культури та Державною реєстраційною службою, що, з огляду на вже четверту за останні п’ять років реорганізацію, очевидно призведе до зниження фахового рівня та працездатності відповідного державного органу, а також створює підстави для змін в чинному законодавстві про свободу совісті та релігійні організації.

6. За існуючих умов будь-які зрушення в базовому законодавстві та державній політиці в сфері свободи віросповідання можуть призвести до непередбачуваних наслідків.

Враховуючи сформовану віками багатоконфесійність українського суспільства та наявні виклики, ЗАКЛИКАЄМО Президента України, Кабінет Міністрів України, Верховну Раду України:

1. Зробити подальші дієві кроки у напрямку налагодження постійного та конструктивного діалогу з представниками різних конфесій, реалізуючи закріплені Конституцією та законами України принципи свободи віросповідання і рівності релігійних організацій перед державою та законом.

2. На даному етапі без узгодження із Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій не вносити змін до чинного Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» з метою збереження існуючого балансу у міжконфесійних відносинах та високого рівня забезпечення релігійної свободи.

3. Звернути увагу на необхідність проведення в Україні єдиної державної політики у сфері релігії, забезпечуючи рівні права та можливості для усіх конфесій в Україні, як це гарантується Конституцією України, чинним законодавством про свободу совісті та релігійні організації та в дусі проекту Концепції державно-конфесійних відносин в Україні, опрацьованої представниками наукової, релігійної та урядової складових українського суспільства у 2003 році. З цією метою в рамках проведення адміністративної реформи пропонуємо зберегти єдиний державний орган у справах релігій, включно з функцією щодо реєстрації релігійних організацій, існування та завдання якого визначені чинним Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації».

4. Зберегти Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі, а також забезпечити її належне фінансування та функціонування, оскільки розвиток суспільства неможливий без утвердження в ньому високих загальнолюдських моральних цінностей.

Резолюція ухвалена та підписана 20 грудня 2010 року у м.Києві членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, представниками громадських організацій, експертами, науковцями та журналістами – учасниками Круглого столу на тему «Діалог між владою та конфесіями в контексті європейської системи цінностей».